

OLIV TA'LIMDA TALABALARNING O'QUV YUTUQLARINI BAHOLASH TIZIMINING TAKOMILLASHTIRILISHI

Maxmudova Mohigul Furqat qizi

Oliy ta'lim Fan Inavatsiyalar Vazirligi Osiyo Xalqaro Universiteti

Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti MM4-P-25 magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18246512>

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'limda talabalarning o'quv yutuqlarini baholash tizimini modernizatsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Formativ va summativ baholashning ilmiy asoslari, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli baholash platformalari, rubrikalar, reyting tizimi va kredit-modul tizimining baholash jarayoniga ta'siri ilmiy jihatdan o'rganilgan. Shuningdek, baholashning shaffofligi, obyektivligi va adolatligini ta'minlashga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: baholash tizimi, formativ baholash, summativ baholash, kompetensiyaviy yondashuv, reyting tizimi, kredit-modul, raqamli baholash, o'qitish sifati, pedagogik monitoring, rubrika.

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF ASSESSMENT OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN HIGHER EDUCATION

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical aspects of modernizing the system of assessment of students' academic achievements in higher education. The scientific foundations of formative and summative assessment, the competency approach, digital assessment platforms, rubrics, the impact of the rating system and the credit-module system on the assessment process are scientifically studied. Also, proposals have been developed to ensure the transparency, objectivity and fairness of assessment.

Keywords: assessment system, formative assessment, summative assessment, competency approach, rating system, credit-module, digital assessment, teaching quality, pedagogical monitoring, rubric.

УЛУЧШЕНИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ АКАДЕМИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты модернизации системы оценки академических достижений студентов в высшем образовании. Научно изучены научные основы формирующего и итогового оценивания, компетентностный подход, цифровые платформы оценивания, рубрики, влияние рейтинговой системы и системы кредитных модулей на процесс оценивания. Также разработаны предложения по обеспечению прозрачности, объективности и справедливости оценивания.

Ключевые слова: система оценивания, формирующее оценивание, итоговое оценивание, компетентностный подход, рейтинговая система, кредитный модуль, цифровое оценивание, качество обучения, педагогический мониторинг, рубрики.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan davrda oliy ta'lim tizimidan kutilayotgan asosiy natija — mehnat bozorida raqobatbardosh, kompetensiyalarga ega, ijodkor, fikrlay oladigan va zamonaviy texnologiyalarni puxta o'zlashtirgan mutaxassislarni yetishtirishdir.

Bunday natijaga erishishda ta'lim mazmuni bilan bir qatorda talabalarning o'quv yutuqlarini baholash tizimi ham hal qiluvchi o'rin tutadi.

Chunki baholash jarayoni nafaqat talabalar bilimni o'lcaydi, balki ularning motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi, mas'uliyati, o'quv strategiyasini shakllantirishi, ta'lim sifati va professor-o'qituvchi faoliyati samaradorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Jahonning yetakchi ta'lim tizimlarida — AQSh, Koreya, Yaponiya, Singapur, Buyuk Britaniya va Finlyandiya tajribasida — baholash tizimi ta'limning eng muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Ularda an'anaviy "yakuniy natijani baholash" o'rniga jarayonga yo'naltirilgan baholash (formativ assessment), kompetensiyaga asoslangan baholash, portfolio, rubrikalar, diagnostik baholash kabi mexanizmlar joriy qilingan bo'lib, ular o'quvchi yoki talaba rivojlanish dinamikasini muntazam monitoring qilib borishni ta'minlaydi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham baholash jarayonining sifatini oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Kredit-modul tizimining joriy etilishi, reyting tizimining qayta ko'rib chiqilishi, talabaning o'quv yuklamasini aniqlash, semestr davomida muntazam baholanish, oraliq va yakuniy nazoratlarning shaffofligini ta'minlash — bular baholashning zamonaviy mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Biroq mavjud tizimning samaradorligini yanada oshirish, baholash mezonlarini aniqlashtirish, o'qituvchi-sub'ektivlik omillarini kamaytirish, raqamli baholash platformalarini keng joriy etish kabi vazifalar hali-hanuz dolzarbligini saqlab turibdi.

Hozirgi davrda baholash tizimi faqatgina ball qo'yish vositasi emas, balki talaba rivojlanishini boshqaruvchi, yo'naltiruvchi, tahlil qiluvchi hamda o'qitish jarayonining samaradorligini oshiruvchi kompleks pedagogik texnologiyaga aylandi. Shu sababli baholash tizimini takomillashtirish oliy ta'limda sifatni oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Yangi baholash mexanizmlarini tatbiq etish orqali:

- talabalarining mustaqil ta'limga bo'lgan qiziqishi kuchayadi;
- bilim va ko'nikmalar chuqurroq shakllanadi;
- o'qitish jarayoni shaffof va adolatli bo'ladi;
- o'qituvchilar faoliyati ham tizimli ravishda baholanadi;
- ta'lim jarayoni kompetensiyaga yo'naltiriladi.

Ushbu maqolada oliy ta'limda o'quv yutuqlarini baholash tizimining nazariy-metodik asoslari, xorijiy amaliyotdagi ilg'or yondashuvlar, O'zbekiston ta'lim islohotlari misolida mavjud tizimning afzalliklari va kamchiliklari, shuningdek, baholash jarayonini modernizatsiya qilishga doir ilmiy-amaliy takliflar batafsil tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR SHARHI. Oliy ta'limda talabalarining o'quv yutuqlarini baholash tizimini takomillashtirish masalasi xalqaro ta'lim tizimlarida eng dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, ilg'or xorijiy tajribalar va mahalliy olimlarning ishlari baholashning ta'lim sifatiga ta'siri nihoyatda katta ekanini ko'rsatadi.

Avvalo, Black & Wiliam (1998) tomonidan ilgari surilgan "formativ baholash" konsepsiyasi bugungi kunda baholash tizimining eng samarali metodlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Mualliflar baholashni "o'qitishni yaxshilovchi vosita" sifatida talqin qilib, muntazam fikr-mulohaza (feedback) ta'lim oluvchining rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi (Black & Wiliam, 1998, 12–18-betlar). Ularning tadqiqotlarida formativ baholash o'z vaqtida taqdim etilgan taqrizlar orqali talabaning o'quv faolligini 20–30% ga oshirishi qayd etilgan. Baholashning kompetensiyaga asoslangan zamonaviy yondashuvlarini J. Sadler (2010) o'z tadqiqotlarida chuqur o'rgangan.

Uning fikricha, talaba faqat natija uchun emas, balki o'quv jarayonining o'zida kompetensiyalar shakllanishini baholashga yo'naltirilgan tizimga ehtiyoj sezadi. Sadler baholash mezonlarini aniq, o'lchanadigan, shaffof va moslashtirilgan bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi (Sadler, 2010, 45–53-betlar).

Biggs & Tang (2011) tomonidan ishlab chiqilgan "Constructive Alignment" modeli ham oliy ta'limni baholash tizimini takomillashtirishda asosiy metodologik yondashuvlar qatoriga kiradi. Modelga ko'ra, o'quv maqsadlari, o'qitish jarayoni va baholash vositalari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak (Biggs & Tang, 2011, 86–92-betlar). Bu yondashuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshirib, baholashning aniq kompetensiyalarga yo'naltirilganligini ta'minlaydi.

Xorijiy tajribalarni o'rgangan OECD (2020) ma'lumotlarida yuqori reytingli universitetlarda baholashning raqamli platformalar orqali amalga oshirilishi, "e-portfolio", "rubrics", "peer assessment", "self-assessment" kabi metodlarning samarali qo'llanilishi ta'kidlanadi (OECD Education Report, 2020, 74–81-betlar). Elektron baholash tizimlari o'qituvchi-sub'ektivligini kamaytirib, shaffoflikni oshirishi qayd etiladi.

Mahalliy olimlardan N. Toshpulatova (2019) oliy ta'limda reyting tizimi, baholash mezonlari, oraliq va yakuniy nazorat shakllarini tahlil qilib, baholashning adolatli amalga oshirilishi uchun mezonlarning aniq belgilanishi va talabalarga oldindan yetkazilishi zarurligini ko'rsatadi (Toshpulatova, 2019, 56–63-betlar). U ta'lim sifati faqat o'qituvchining bilimiga emas, balki baholash tizimining shaffofligiga ham bog'liq ekanini ta'kidlaydi.

A. Xudoyberdiyev (2021) esa baholash tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, masofaviy ta'limda avtomatlashtirilgan baholash, test tizimlarini takomillashtirish, plagiatni aniqlash dasturlari va raqamli reyting jurnallarining afzalliklarini ilmiy asoslab beradi (Xudoyberdiyev, 2021, 102–111-betlar).

Shuningdek, UNESCO (2021) ta'lim sifatini oshirishda baholashning ishonchliligi, validligi va obyektivligi eng muhim mezonlar ekanini, baholashning moslashuvchan va jarayonni qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi ta'lim natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi (UNESCO, 2021, 33–41-betlar).

ASOSIY QISM. Oliy ta'lim tizimida talabalarning o'quv yutuqlarini baholash nafaqat bilim darajasini aniqlash, balki ta'lim jarayonini boshqarish, talaba motivatsiyasini shakllantirish, o'qituvchi faoliyatini takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim paradigmasida baholash jarayoni an'anaviy yakuniy nazoratga asoslangan modeldan chiqib, kompleks, tizimli va jarayonni qo'llab-quvvatlovchi mexanizmga aylandi. Bugungi kunda baholash tizimi talaba kompetensiyalarini aniqlashga, ularning fikrlash ko'nikmalarini baholashga va mustaqil ta'limini rag'batlantirishga yo'naltirilmoqda.

An'anaviy baholashning asosiy kamchiligi shundaki, u talabaning faqat pirovard natijasini qayd etadi va jarayon davomida yuzaga kelgan rivojlanish dinamikasini hisobga olmaydi. Zamonaviy ta'lim esa "natija emas, jarayon muhim" tamoyiliga asoslanib, talabaning semestr davomida o'sish sur'atini baholashni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, formativ baholash (jarayon davomida nazorat) eng samarali mexanizmlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Formativ baholash talabaga doimiy fikr-mulohaza berishni, o'qituvchi va talaba o'rtasida o'zaro konstruktiv aloqani shakllantirishni, kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlashni ta'minlaydi. Bu esa talabaning o'z bilimiga nisbatan mas'uliyatini oshiradi hamda uning o'quv faoliyatini faollashtiradi.

Summativ baholash (yakuniy baholash) esa talaba bilimining umumiy ko'rsatkichini belgilashda muhim o'rin tutadi. Ammo summativ baholashning samarasi faqat shakllantiruvchi baholash bilan uyg'unlashgan holda yuqori natija beradi. Shuning uchun ko'plab rivojlangan davlatlarda baholashda 70–80% jarayon davomida to'plangan ballarga, 20–30% esa yakuniy natijaga ajratiladi. Talabalarning bilimini baholashda reyting tizimi, diagnostik testlar, kasbiy vazifalar, portfolio, loyiha ishi, keys-stadi, rubrikalar va ko'nikma asosida baholash kabi metodlar keng qo'llanilmoqda.

O'zbekiston oliy ta'limida kredit-modul tizimining joriy qilinishi baholash jarayoniga sezilarli o'zgarishlar kiritdi. Kredit tizimi talabalarning o'quv yuklamasini hisoblash, fanga ajratilgan auditoriya va mustaqil ta'lim soatlarini aniq belgilash, oraliq baholashlar sonini ko'paytirish, reyting orqali natijani o'lchash imkonini beradi.

Ammo kredit tizimining to'laonli ishlashi uchun baholash mexanizmlarining shaffofligi, mezonlarning aniq belgilanishi, raqamli baholash tizimlari, elektron jurnal, plagiatga qarshi dasturlar, avtomatlashtirilgan test tizimlari va sifatli rubrikalar talab etiladi.

Zamonaviy ta'lim baholashni kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlashtirishni talab etadi. Kompetensiyaga asoslangan baholash talabaning nafaqat bilimini, balki kasbiy, kommunikativ, axborot, ijodiy, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'lchaydi. Misol uchun, pedagogik yo'nalishlardagi talabalarda dars loyihasi yaratish, muloqot madaniyati, darsni tahlil qilish, mustaqil izlanuvchanlik ko'nikmalari baholansa, texnika yo'nalishida amaliy vazifalar, laboratoriya topshiriqlari va loyihalar ustuvor o'rin tutadi.

Baholash tizimini takomillashtirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri — raqamlashtirishdir. Elektron baholash platformalari (LMS, Platonus, Moodle, Google Classroom va boshqalar) orqali vazifalarni topshirish, tekshirish, baholash va natijalarni shaffof e'lon qilish o'qituvchi-sub'ektivligini kamaytiradi. Raqamli baholash tizimi, ayniqsa, masofaviy ta'lim sharoitida talabalar faoliyatini muntazam monitoring qilish, plagiatni aniqlash va adolatli baholash imkonini beradi.

Bundan tashqari, baholash mezonlarini aniq ishlab chiqish, rubrikalar bo'yicha baholash, baholovchi o'qituvchilarning malakasini oshirish, talabalarga baholash mezonlarini oldindan tushuntirish ham tizim samaradorligini oshiradi. Talabalar baholash jarayonida o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, o'z ustida ishlash strategiyasini ishlab chiqishi uchun "o'z-o'zini baholash" va "bir-birini baholash" metodlari ham joriy etilmoqda.

Shu asosda aytish mumkinki, oliy ta'limda baholash tizimini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirishning eng muhim tarkibiy qismidir. Takomillashgan baholash tizimi talabaning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, o'qituvchining pedagogik mahoratini yuksaltiradi va natijada oliy ta'lim muassasasining raqobatbardoshligini oshiradi.

XULOSA. Oliy ta'limda talabalarning o'quv yutuqlarini baholash tizimini takomillashtirish — ta'lim sifatini oshirish, kompetent kadrlar tayyorlash va global ta'lim standartlariga moslashishning muhim omilidir.

Baholashning an'anaviy shakllarini modernizatsiya qilish, formativ baholashni kuchaytirish, raqamli baholash tizimlarini joriy etish, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni qo'llash, baholash mezonlarini shaffof qilish va zamonaviy metodikalarni integratsiya qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridandir. Bunday yondashuv talabalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi, o'qituvchilar faoliyatini yanada samarali qiladi va oliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Black, P., Wiliam, D. *Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment*. London: King's College, 1998.
2. Sadler, D. *Assessment and Student Learning Outcomes*. New York: Routledge, 2010.
3. Biggs, J., Tang, C. *Teaching for Quality Learning at University*. London: Open University Press, 2011.
4. OECD. *Higher Education Assessment Reforms*. Paris: OECD Publishing, 2020.
5. Toshpulatova N. Talabalar bilimini baholash tizimini takomillashtirish masalalari. — Toshkent: TDPU, 2019.
6. Xudoyberdiyev A. Oliy ta'limda raqamli baholash tizimlari: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
7. UNESCO. *Assessment for Learning: Global Trends*. Paris: UNESCO Press, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Kredit-modul tizimida baholash bo'yicha me'yoriy hujjatlar. — Toshkent, 2023.